

*Fransız Diplomatik Belgeleri Işığında Mütareke Döneminde Türkiye'deki Fransız Propagandası (1918-1922) **

Can Erhan KIZMAZ

Dr., Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi/ Tarih Bölümü Yarı
Zamanlı Öğretim Görevlisi, İstanbul

E-Mail: erhan.kizmaz@yeditepe.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4858-5568

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14.10.2024 Kabul Tarihi / Accepted: 21.03.2025

ÖZ

KIZMAZ, Can Erhan, **Fransız Diplomatik Belgeleri Işığında Mütareke Döneminde Türkiye'deki Fransız Propagandası (1918-1922)**, CTAD, Yıl 21, Sayı 43 (Güz 2025), s. 893-918.

Fransa, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yürüttüğü propaganda faaliyetlerinde, kamuoyunu yönlendirme, Millî Güçleri karalama, ekonomik çıkarlarını koruma ve kültürel diplomasi faaliyetlerini ön plana çıkarmıştır. Savaş öncesinde de Osmanlı topraklarında güçlü bir kültürel varlığa sahip olan Fransa, mütareke dönemi boyunca denetimi altında olan Fransız dinî ve laik kurumlarından yararlanmaya devam etmiş, ayrıca mütareke ve işgal şartlarına uygun bir şekilde gerek basın yoluyla gerekse filmler ve afişler gibi görsel malzemeleri kullanarak etkin bir propaganda

* Bu makale, künyesi verilen doktora teziyle bağlantılı olarak üretilmiştir: Can Erhan Kızmaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir'de Fransız Katolik Misyonları (1840-1938)*, Dan. Doç. Dr. İdris Yücel, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2025.

faaliyeti yürütmeye çalışmıştır. Millî Mücadele'nin direncinin artması ve güçlenmesi karşısında, Fransa yeni dönemde Türkiye ile Ankara Anlaşması'nı imzalayarak, ekonomik ve kültürel çıkarlarını korumaya yönelik bir politika izlemeye başlamıştır. Fransa'nın mütareke döneminde Osmanlı topraklarında yürüttüğü propaganda faaliyetine ait belgelerin bir kısmı La Courneuve'de bulunan Fransız diplomatik arşivleri envanterinde yer alan 51 CPCOM/341 yer ve seri numaralı Propagande de la France (avril 1918-février 1928) (Fransız Propagandası (Nisan 1918 – Şubat 1928)) isimli kartonun içinde bulunan 3 numaralı dosyada yer almaktadır. Bu dosya Turquie – Propagande de la France (Türkiye – Fransız Propagandası) başlığını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ankara Hükûmeti, Ankara Anlaşması, Diplomatik Arşivler, Fransa, Kültürel Diplomasi, Millî Mücadele, Osmanlı İmparatorluğu, Propaganda.

ABSTRACT

KIZMAZ, Can Erhan, **French Propaganda in Türkiye during the Armistice Period in Light of French Diplomatic Documents (1918-1922)**, CTAD, Year 21, Issue 43 (Fall 2025), pp. 893-918.

In its propaganda activities carried out in the territory of the Ottoman Empire after the First World War, France prioritised the activities of manipulating public opinion, defaming the National Forces, protecting its economic interests and cultural diplomacy. France, which had a strong cultural presence in the Ottoman territories even before the war, continued to benefit from the French religious and secular institutions under its control throughout the armistice period and tried to carry out an effective propaganda activity through the press and visual materials such as films and posters in accordance with the terms of the Armistice and occupation. In the face of the increasing resistance and strengthening of the National Struggle, France signed the Ankara Agreement with Türkiye in the new period and started to pursue a policy aimed at protecting its economic and cultural interests. Some of the documents pertaining to France's propaganda activities in the Ottoman territories during the Armistice Period can be found in the file numbered 3 in the carton titled Propagande de la France (avril 1918-février 1928) (French Propaganda (April 1918- February 1928)) with the location and serial number 51 CPCOM/341 in the inventory of the French diplomatic archives at La Courneuve. This file is titled Turquie - Propagande de la France (Türkiye - French Propaganda).

Keywords: Ankara Government, Ankara Agreement, Diplomatic Archives, France, Cultural Diplomacy, National Struggle, Ottoman Empire, Propaganda.

Giriş

Propaganda faaliyetleri savaş öncesinde, esnasında ve sonrasında, özellikle bir işgal söz konusuysa, savaşan devletler için büyük önem arz etmektedir. Birinci Dünya Savaşı modern propagandanın bütün araçlarıyla uygulandığı ilk büyük savaştır. Birinci Dünya Savaşı'nda her devlet, kendi çıkarlarını merkeze koyarak, yaptığı propagandada önceliklerini belirlemiştir. 1918 yılında, Mondros Antlaşması'yla savaşın sonlanmasının ardından, İngilizler ve Fransızlar İstanbul ve Anadolu'da işgal faaliyetine başlamışlar; İstanbul'da yüksek komiserliklerini ve ordu karargâhlarını kurmuşlardır. Bu makalede 1918 – 1922 yılları arasında, mütareke döneminde, Fransa'nın Osmanlı Devleti topraklarında yürüttüğü propaganda faaliyetleri Fransız diplomatik arşivlerinde yer alan belgeler ışığında araştırılacak, Fransız propagandasının hangi unsurlardan oluştuğu ve ne kadar etkili olduğu sorusuna yanıt aranacaktır.

Fransız kültürünün 19. yüzyılda Orta Doğu'da yayılması, Fransız devletinin doğrudan müdahalesi ve eğitim kurumları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.¹ Fransa, Katolik misyon okulları, Fransız Dil Birliği (*Alliance Française*) ve Evrensel Yahudi Birliği (*Alliance Israélite Universelle*) gibi laik kuruluşlarla iş birliği yaparak, bölgedeki kültürel nüfuzunu artırmayı hedeflemiştir. Bu kuruluşların hedeflerine ulaşmasında Fransız hükûmetinin sağladığı destek, belirleyici rol oynamıştır.² Osmanlı Devleti'nde de Fransız nüfuzunun korunması ve artırılması amacıyla, Fransız dinî ve laik kültür kurumlarından yararlanılmıştır. Mütareke döneminde ise Fransa, propaganda faaliyetlerindeki eksikliklerin ve özellikle basın alanındaki yetersizliklerinin farkına vararak, işgalci devlet olarak bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yeni şartlara göre propagandasını düzenleme ihtiyacı hissetmiştir.

Bu makalede, La Courneuve'deki Fransız diplomatik arşivleri envanterinde yer alan 51 CPCOM/341 numaralı kartonda bulunan *Propagande de la France (avril 1918-février 1928)* (Fransız Propagandası, Nisan 1918 – Şubat 1928) başlıklı klasör içindeki *Turquie – Propagande de la France* (Türkiye – Fransız Propagandası) isimli 3 numaralı dosyada yer alan belgeler incelenerek, 1918-1922 yılları arasında Fransa'nın Osmanlı topraklarında yürüttüğü propaganda faaliyetleri araştırılmıştır. Bu dosyada yer alan belgeler incelendikten sonra bu belgelerin içerikleri esas alınarak mütareke döneminde Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin

¹ Jacques Lafon, "Langue et pouvoir : les débuts de la diplomatie culturelle française." *Itinéraires de l'histoire du droit à la diplomatie culturelle et à l'histoire coloniale*, OpenEdition Books, 2022. <https://books.openedition.org/psorbonne/103140>. (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2024).

² Mathew Burrows, "'Mission civilisatrice': French Cultural Policy in the Middle East, 1860-1914", *The Historical Journal*, Cilt 29, no. 1, 1986, s. 133.

tamamında yürüttüğü propaganda faaliyeti, ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. Bu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Fransa işgal ettiği Osmanlı topraklarında başta basın yoluyla olmak üzere, yayınlara ve filmler, afişler gibi görsel malzemelere ağırlık vererek propaganda faaliyeti yürütmek istemiştir.

Fransız Dışişleri Bakanlığı'na işgal altındaki Osmanlı topraklarında, başta İstanbul olmak üzere, bulunan Fransız yüksek komiserliği temsilcilerinden ve Fransız konsoloslarından sürekli olarak propaganda malzemesi gönderilmesi konusunda talepler iletilmiştir. Bunların arasında Trabzon'daki Yüksek Komiserlik temsilcisi, Basra'daki Mezopotamya konsolosu ve İzmir başkonsolosu bulunmaktadır. Bu kişiler Fransa'nın savaştaki ve mütareke dönemindeki konumunu, amaçlarını ve Fransız düşüncesini tanıtmının Fransız propagandası açısından önemine dikkat çekmişlerdir. Haberlerin derli toplu ulaştırılması, gazete, dergi ve broşürlerin gönderilmesi, Fransız ordusuyla ilgili propaganda filmlerinin temin edilmesi öncelikli konular arasındadır. Ayrıca bunların dağıtılması ve tanıtılması konusunda kendi sorumluluk bölgelerinde bulunan şahıslardan ve Fransız okullarının öğretmenlerinden yararlanmayı istemişlerdir.

Makalede, önce propaganda kavramı ve bu kavramın kamu diplomasisiyle olan ilişkisi ele alınmaktadır. Ardından, Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı sonrası propaganda teşkilatının organizasyonu tarihsel süreci içinde incelenip Fransa'nın işgal döneminde Osmanlı Devleti'nde uyguladığı propaganda faaliyeti La Courneuve'de bulunan Fransız diplomatik arşivlerinde yer alan belgeler ışığında araştırılmaktadır.

Propaganda Kavramı ve Sözcüğün Kökeni

Propaganda sözcüğü, yaymak, genişletmek gibi anlamları içeren Latince "*propagare*" kelimesinden türemiştir. Katolik Kilisesi bünyesinde 17. yüzyılda kurulan "İmanın Yayılması Cemaati" ya da yaygın ismiyle Propaganda (*Congregation de Propaganda Fide*)³ ile sözcük, dinî bir içerik kazanmış ve Katolikliğin yayılmasını ifade etmek için kullanılmıştır. 18. yüzyılda, Fransız

³ Bu organizasyon, 22 Haziran 1622'de yayımlanan *Inscruta bili divinae* isimli papalık fermanıyla resmen kurulmuş ve iki piskopos, on üç kardinal ve bir sekreterden oluşan toplam on altı kişiden meydana gelmiştir. Organizasyonun görevi, misyon faaliyetlerini tek bir üstün otorite altında birleştirerek, imanı yayma yükümlülüğünde Papa'ya yardımcı olmaktır. Bu amaçla, Hristiyan olmayan dünyayı dönüştürmek ve mümkün olduğunca çok Protestan'ı tekrar kazanmak için programlar ve yöntemler koordine edilmiştir. Kilise, Avrupa'da Protestanlığa kaybedilenlerden daha fazlasını, yeni keşfedilen uzak bölgelerde dönüştürmeyi başarmıştır. Organizasyonun kendisine "Propaganda" ve misyonerlerine ise "propagandacılar" denilmiştir. Bu nedenle, "propaganda" kelimesi, Roma Katolik misyon tarihindeki bağlamında oldukça saygın bir anlam taşımaktadır; bk. Gary A. Olson, "Congregation for the Propagation of the Faith." *The Encyclopedia of propaganda*, ed. Robert Cole, Cilt 1, Sharpe Reference, New York, 1998, s. 147.

Devrimi ile birlikte propaganda sözcüğü siyasi bir anlam kazanmış, günümüzdeki anlam içeriğine ise ancak 19. yüzyıl ortalarından itibaren tam olarak kavuşmuştur.⁴ Bununla birlikte, anlamdaki kaymalar devam etmiş ve propaganda terimi başlangıçta bir tarafsızlık çağrışımına sahipken ve yalnızca dinî veya siyasi doktrinlerin yayılmasını ifade ederken, 20. yüzyılın ortalarından itibaren, İngilizcede genellikle yanlışlık veya aldatmacayla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, propaganda kavramının anlamı zamanla olumsuz bir yöne evrilmiştir.⁵ Google Ngram viewer bize bu sözcüğün ağırlıklı olarak 1880'lerden itibaren kullanılmaya başladığını, İkinci Dünya Savaşı'na denk gelen zaman dilimi içerisinde, özellikle 1940 yılında kullanım sıklığının tepe noktasına ulaştığını göstermektedir (bk. Ekler, *Tablo 1*). Kullanım sıklığında yaşanan bu değişimde sözcüğün ifade ettiği anlamın süreç içerisinde çeşitli bağlamlara göre gösterdiği değişimin önemli olduğu düşünülebilir.

Propaganda, özellikle savaş yıllarından itibaren, kasıtlı olarak bir tarafın lehine veya karşı tarafın aleyhine fikir, bilgi veya iddialar yaymak anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Propaganda yapılırken bilgilerin kullanımında seçici davranılarak, bazı gerçekler vurgulanırken diğer gerçekler göz ardı edilebilir. Sonraki dönemlerde, propaganda sözcüğünün kavram olarak içinde barındırdığı gizleme ve aldatma özellikleri nedeniyle ortaya çıkan olumsuz çağrışımları etkisiz kılmak amacıyla, politika yapıcılar "*kamu diplomasisi*" terimini kullanmaya başlamışlardır. Kamu diplomasisi, dış politika oluşturma ve uygulama süreçlerinde kamuoyu tutumlarının etkisini ifade eder.⁶ Kamu diplomasisi terimi, özellikle kullanım sıklığı olarak 2000'li yıllarda en yüksek seviyesine ulaşırken, propaganda sözcüğünün kullanım sıklığı da göreceli bir düşüş göstermiştir (bk. Ekler, *Tablo 2*) Fakat son dönemlerde yaşanan Rusya-Ukrayna savaşı ve Suriye'deki iç savaşla birlikte propaganda kitleleri etkilemede ve manipüle etmede önemli bir metot olarak kullanılmaya devam etmiş ve bu sözcük gerek medyada gerek akademik çalışmalarda yeniden daha sık kullanılır olmuştur.

Bununla birlikte, kamu diplomasisi ve propaganda arasındaki ilişki tartışmalıdır. Kamu diplomasisi karşılıklı anlayış oluşturmaya, propaganda ise kamuoyu üzerinde etkili olmayı amaçlar. Propaganda, açık ve gizli olmak üzere

⁴ Christian Mull ve Matthew Wallin, "Propaganda: A Tool of Strategic Influence", *American Security Project*, 2013, s. 2 <http://www.jstor.com/stable/resrep06038>. (Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2024).

⁵ Stephen F. Barker, "Education as a propaganda tool", *The Encyclopedia of Propaganda*, ed. Robert Cole, Cilt 1, Sharpe Reference, New York, 1998, s. 184.

⁶ Mull ve Wallin, agm., s. 2.

ortaya çıkabilir. Ama kitleler üzerinde bir etki oluşturma amacı güdüldüğü için, propaganda etkisinin kapsamının belirlenmesi önemlidir.⁷

Üç türlü propaganda olduğu kabul edilir: beyaz, gri ve kara. Beyaz propaganda gerçek kaynağına atıfta bulunur ve ikna edici gerçek bilgiler kullanır, ancak taraflıdır. Gri propaganda kaynağını gizler. Kara propaganda ise yanlış kaynağı atıfta bulunur ve dezenformasyon amaçlıdır. Kaynağı gizleme ve yanlış bilgi sunma, propagandanın ortak özellikleridir.⁸ Devletler Propagandaya en çok savaş ve karışıklık dönemlerinde (iç ve dış) ihtiyaç duyarlar. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında gelen mütareke döneminde savaşan devletler kapasitelerine göre, savaşmış ülkelerde ya da tarafsız ülkelerde, az ya da çok propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir.

Savaş propagandası, ulusal davayı desteklemek için uygun bir zihin durumu yaratma ve insanları istenen görüş açalarına dönüştürme yöntemidir. Propaganda, görüşlerin semboller aracılığıyla kontrol edilmesini de ifade eder; hikâyeler, dedikodular, resimler gibi iletişim biçimleriyle gerçekleşir. Savaş propagandası ulusal eğitimi, grup hipnozunu ve seçilmiş bilgilerle kamuoyunu etkilemeyi amaçlar.⁹ Savaş esnasında yapılan propagandanın amacı silahlı kuvvetlerin moralini korumak, yurt içinde olumlu ruh hali yaratmak, düşmanın moralini azaltmak, tarafsız kamuoyunu etkilemek ve dost eylemleri teşvik etmektir. Hükümetler, savaş hedeflerini yayınlarak propagandayı politikayla uyumlu hale getirdi. Sansürün etkili kullanımıyla, grup krizleri sırasında sosyal kontrol sağlandı.¹⁰

Birinci Dünya Savaşı'nda da bu teknikler kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan propagandanın teorisi ve pratiği ilk kez Harold Lasswell'in "*Propaganda Technique in the World War*" (Dünya Savaşı'nda Propaganda Tekniği) adlı eserinde incelenmişti.¹¹ Birinci Dünya Savaşı'nda sivil halk da sorumlu olmuş, savaş "*uygarlığın barbar güçlere karşı başlı seferi*" olarak sunulmuş ve medya propagandanın aracı olmuştur. Gazeteciler bilgi akışının karmaşık ağında yer almış, iktidar tarafından manipüle edilmiş ya da iktidarın sözcüsü olmuşlardır.¹² Sansürün ötesinde, ülkelerinin çatışmaya katılımını destekleyen gazeteciler, aynı

⁷ agm., s. 7.

⁸ agm. s. 3.

⁹ Ralph Haswell Lutz, "Studies of World War Propaganda, 1914-33", *The Journal of Modern History*, Cilt 5, Sayı 4, Dec., 1933, s. 497.

¹⁰ Lutz, agm. s. 497.

¹¹ agm. s. 496.

¹² Jérôme Coutard, "Presse, censure et propagande en 1914-1918 : la construction d'une culture de guerre", *Bulletin d'histoire politique*, Cilt 8, no. 2-3, 2000, s. 150.

zamanda propaganda organizasyonunun vazgeçilmez aktörleri haline gelmişlerdir.¹³

Savaş Esnasında ve Sonrasında Fransa'nın Propaganda Teşkilatı

Devletler, politikalarını yansıtmak ve güçlerini artırmak için çeşitli araçlar kullanır. Bu araçlar ekonomik güçten ülkenin silahı gücüne kadar değişik boyutlarda sergilenir. Kültür de uluslararası politikanın önemli bir bileşenidir. Fransa mütareke döneminde savaş sonrası işgal döneminin şartlarına uygun olarak yoğunluğu artırılmış, hedef kitlesi ve amaçları daraltılmış bir propagandayı yukarıda bahsettiğimiz yolları ve yöntemleri kullanarak uygulamaya koymuş olmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda savaş öncesi dönemde uyguladığı kültürel politikasının araçlarından da vaz geçmemiştir. Kültürel diplomasi, bilgilendirme ve kültürel etki ile ülkelerin kendini tanıtmalarını sağlar. Fransa, “yumuşak gücün” etkisini takdir ederek, uluslararası imajını ve kültürel itibarını şekillendirmek için kamu diplomasisinin kültürel boyutunu hem savaş öncesinde hem de savaştan sonra en önemli propaganda araçlarından biri olarak kullanmıştır.¹⁴ Fransa'nın kültürel politikası, ülkenin dış politikasının ayrılmaz bir parçasıdır. Kültürel ihtişam, ulusal prestij göstergesi olarak kullanılmış ve “yumuşak güç”, Fransa'nın uluslararası toplumda varlığını güçlü bir şekilde ifade etmesini sağlamıştır. Kültürel diplomasi anlayışı, ülkenin siyasi, askerî ve ekonomik gücüyle tutarlı bir şekilde devam etmiştir.¹⁵ Bu bağlamda, Fransızca kültürel diplomasi en önemli bileşeni olmuştur. Örneğin, Fransa, kültürel nüfuzunu artırmak için Fransızca'yı resmi dil ilan etmiş, Fransız Akademisi'ni kurmuştur.¹⁶ Fransa'nın kültürel politikasını hayata geçirmede diğer önemli bir unsur da her ne kadar kendi iç siyasetinde katı bir laik tutum sergilese de Orta Doğu'da Katoliklerin hamisi olma rolü üzerinden yürüttüğü siyaset olmuştur.

Fransız Katolik misyonları, Fransa'nın kültür politikasının önemli araçlarından biridir. Enformel kolonyal stratejilerin bir parçası olarak, kültürel faaliyetler “yumuşak güç” uygulamasında kilit rol oynar. Osmanlı topraklarındaki Katolik misyonlar, sahip oldukları okullar, hastaneler, dispanserler ve yetimhaneler gibi kurumlarla Fransız nüfuzunu dolaylı yollarla artırmayı amaçlayan stratejik bir unsur hâline gelmişlerdir. Katolik misyonlar

¹³ Coutard, agm. s. 150- 151.

¹⁴ Kevin V. Mulcahy, *Public culture, cultural identity, cultural policy : comparative perspectives*, Palgrave Macmillan, US, 2017, s. 34.

¹⁵ Mulcahy, *age*. s. 33.

¹⁶ Luc Bourland, *Mécanismes et manifestations de la diplomatie culturelle française près la Sublime Porte aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Université Grenoble Alpes, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021, s. 8.

Fransa ile ilişkileri ve faaliyetleri, bilhassa kadın misyonerlerin farklı dinlere mensup olan ailelerin evlerine daha rahat kabul edilmelerinden kaynaklanan avantajlı konumları nedeniyle,¹⁷ toplum üzerinde, özellikle de gayrimüslimler üzerinde, önemli bir etkiye sahip olmuşlardır. Katolik misyonların yanında Fransa, III. Cumhuriyet ile birlikte güçlenen laik politikalar yanlısı akımın etkisiyle, Osmanlı Devleti topraklarında başta *Alliance Française* olmak üzere laik misyonlara ait olan kurumları da faaliyete geçirmiştir.

Fransa'da propaganda faaliyetleri başta Fransız Kültür Derneği, Michelet Komitesi ve Katolik Hak Savunma Komitesi gibi özel kuruluşlarla yürütülmüştür. Ticaret Odaları da altı dilde "*Savaş Belgeleri* " adlı bir bülten yayınlayarak yurt dışına dağıtmıştır. Bu kuruluşlar elbette hükûmet desteği de alıyorlardı.¹⁸ Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, savaş zamanında propagandanın öneminin farkına varan Fransız hükûmeti, 1915'te ilk yarı resmi propaganda organı olan 12 Numaralı Propaganda Ofisi'ni kurdu. Daha sonra, mevcut özel ve resmi hizmetleri koordine etmek için Basın Evi (*La Maison de la Presse*) adlı bir organizasyon oluşturuldu.¹⁹ 1916 yılında ise, resmi propaganda girişimleri başlamış ve özel girişimler Basın Evi adı altında koordine edilmiştir; bunun yanında, Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Yabancı Basın İnceleme Bürosu kurulmuştur. Propaganda çalışmaları tarafsız ülkelere ve düşman ülkelere yönelik olarak iki ana yöne ayrılmıştır. Tarafsız ülkelere yönelik propaganda Yurt Dışı Propaganda Komiserliği (*le Commissariat de la propagande vers L'étranger*) tarafından yürütülmeye başlanmış ve düşman ülkelere yönelik psikolojik savaş tekniklerinde yenilikler gerçekleştirilmiştir. Örneğin, bu kapsamda hava destekli propaganda faaliyetleri önemlidir.²⁰

Savaş zamanı üç ana bölümden oluşan bir büro kurulmuştur: Diplomatik bölüm, gazetecilerin kabulü ve basın soruşturmalarından; askerî bölüm, cephe bilgilerini basına aktarmak ve gazetecilerin cephe ziyaretlerini düzenlemekten; propaganda bölümü ise, müttefik ve tarafsız ülkelerde Fransız askerlerinin moralini yansıtan materyalleri dağıtmaktan sorumluydu. Son olarak, propaganda bölümü coğrafi bölgelere göre örgütlenmiş ve kitap, broşür, afiş gibi materyalleri dağıtarak, özellikle müttefik ve tarafsız ülkelerde Fransız askerlerinin yüksek moralini yansıtan cephe gazetelerini yayınlamıştır.²¹ Yabancı

¹⁷ Owen White ve J. P. Daughton, *In God's Empire French Missionaries and the Modern World*, Oxford University Press, New York, 2012, s. 90.

¹⁸ Jacques Èllul, *Histoire de la propagande*, Presses Universitaires de France, Paris, 1967, s. 106-107.

¹⁹ Coutard, agm., s. 152;

²⁰ Jacques Èllul, *Histoire de la propagande*, Presses Universitaires de France, Paris, 1967, s. 106-107.

²¹ Coutard, agm., s. 152.

basından çeviri ve analiz yapılarak, 400 gazeteden belgesel malzeme toplanması faaliyetine girilmiştir. Gazetecilere modern ve verimli çalışma koşulları sunan, birimler arası koordinasyon sağlayan bir organizasyon oluşturulmuş; başlangıçta haber olan bilgiler, propaganda malzemesine dönüştürülmüştür.²² Fransa'nın mütareke döneminde Osmanlı Devleti'nde yürüttüğü propaganda faaliyetlerini incelerken de göreceğimiz gibi basında yer alan bilgiler Fransa için büyük önem arz etmekteydi.

1917 yılının mart ayında, Basın Evi'nde ilk değişiklikler yaşanmıştır. Hizmetler, o dönemde, bilgi ve propaganda olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Aynı yılın aralık ayında Genel Karargâh'tan çıkarılan çoğu resmi bildirinin yayılması sağlanmıştır. 1918 yılının mayıs ayında ise, Bilgi ve Propaganda Genel Komiserliği (*commissariat général à l'information et à la propagande*) kurulmuş ve Basın Evi'nin temel işleyiş biçimleri korunmuştur.²³

Fransa, 1870 yılında Almanya karşısında aldığı yenilginin hatalarını tekrarlamamak için basında sansür de uygulamıştır. Basının olumsuz rolünü göz önünde bulundurarak, telgraf ve telefon kullanımını yasaklamış, tehlikeli yayınları durdurma yetkisi vermiştir. Savaş Bakanlığı'nda basın bürosu kurulmuş ve savaş zamanı basındaki sızmaların cezalandırılmasına ilişkin yasa kabul edilmiştir. Böylece basın, yalnızca hükûmet ve komutanlık tarafından verilen bilgileri yayımlayabiliyordu.²⁴ Fransız hükûmeti, basın üyelerini savaş bilgilerinin yalnızca onaylanan kaynaklardan yayınlanması koşuluyla iş birliğine teşvik etmekteydi. Gazete yöneticileri, hükûmet kontrolüne ve sansürüne razı oldular. Askerî bilgiler, Genel Karargâh Bilgi Bölümü'nün bildirimleriyle sınırlandırıldı ve gazeteciler bu içeriğin yönetimi ve yazımında rol oynadılar. Ayrıca, Askerî Bilgi Bürosu, resmi yorumlar sağlayarak bilgi kontrolünü tamamlıyordu. Böylece, gazeteler hükûmetten aldıkları içeriği okuyucularına aktarıyorlardı.²⁵

Fransız propagandası Birinci Dünya Savaşı sırasında büyük başarılar elde etmiştir. Fakat özellikle, Osmanlı Devleti gibi Fransız kültürel kurumlarının sayısının fazla olduğu ve iyi bir konsolosluk ağının bulunduğu ülkelerde barış zamanı organizasyon ve yöntemin tarihi geleneğine sadık kalınarak gerçekleştirilen kültürel propaganda savaş ve mütareke dönemlerinde de etkili olmuştur.²⁶

²² Coutard, agm. s. 152-153.

²³ agm. s. 153.

²⁴ agm. s. 151.

²⁵ agm. s. 152.

²⁶ Ralph Haswell Lutz, "Studies of World War Propaganda, 1914-33", *The Journal of Modern History*, Cilt 5, no. 4, Dec., 1933, s. 506.

Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Propaganda Amaçları ve Yöntemleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Mondros Ateşkes Anlaşması ile savaştan çekilmesi sonrası, Müttefik güçler Orta Doğu'yu işgal etmiştir. Britanya ordusu 70.000 askerle baskın konumdadır; Fransız güçleri ise 7.000 kişilik bir kuvvettir. Britanyalılar, Osmanlı topraklarının tamamını ele geçirmişti. Kilikya bölgesi ise Fransa'ya verilmiş olup burada Ermeni Lejyonu görev yapmaktaydı.²⁷ Fransa'nın girişimleri sonucunda, İngiliz ordusu 1919'da Fransa'ya bırakılacak bölgelerden çekilmiştir. Çekilme hızlı olup biraz da Paris'in bu bölgeleri yönetme kapasitesinin yetersiz olduğunu gösterme amacı taşımaktadır.²⁸

Yakından bakıldığında, Fransa'nın 1918-1922 döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda yürüttüğü propaganda faaliyetleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nda savaş öncesinde yürüttüğü kültürel siyaseti arasında yakın bağlar bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Fransız propagandasının hedeflerini genel olarak, Fransa'nın Türkiye'deki varlığını güçlendirme çabası (özellikle Güneydoğu Anadolu ve İstanbul'da Fransa'nın askerî, ekonomik ve kültürel nüfuzunu artırma girişimleri); Türkiye içinde Fransa yanlısı bir kamuoyu oluşturma (yerel halk üzerinde Fransa'nın imajını olumlu hale getirme, Fransız kültürü ve yaşam tarzının etkisini artırma) ve Türk milliyetçiliği ile mücadele (Türk bağımsızlık hareketine karşı Fransız etkisini koruma ve Millî Mücadele liderlerini kötü gösterme çabaları) olarak sıralayabiliriz.

Fransız diplomatik arşivlerinde 51 CPCOM/341 seri numarasına sahip olan kartonda yer alan 3 numaralı *Turquie- Propagande de La France* (Türkiye- Fransız Propagandası) başlıklı dosyada, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirdiği propagandaya dair belgeler bulunmaktadır. İncelenmeleri ve değerlendirilmeleri neticesinde bu dosyada bulunan farklı tarihlere ait belgeler, Fransa'nın mütareke döneminde Osmanlı Devleti topraklarında gerçekleştirdiği propagandanın yukarıda saydığımız hedeflerle büyük ölçüde örtüştüğünü göstermektedir. Bu nedenle, Fransa'nın mütareke döneminde Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirdiği propaganda faaliyetlerinde, kamuoyunu Fransa ve müttefikler lehine yönlendirme amaçlı propaganda, Millî Güçleri karalayıcı propaganda, Fransa'nın ekonomik çıkarlarını korumaya yönelik propaganda ve kültürel propaganda olmak üzere toplam dört başlık öne çıkmaktadır. Fransa'nın kültürel politikası ile Kamuoyunu Fransa ve müttefikler lehine yönlendirme amaçlı propagandası arasında yakın bir ilişki mevcuttu; çünkü

²⁷ Yves Le Lannou, "Gendarmes français en Cilicie (1918-1922)", *CEMOTI*, Sayı 28, 1999, s. 187, https://www.persee.fr/doc/cemot_0764-9878_1999_num_28_1_1496. (Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2024).

²⁸ agm. s. 187.

basının kullanılması, basılı ve görsel materyalden yararlanılması ve Fransa'nın kültürel kurumlarının öne çıkarılması gibi hemen hemen aynı propaganda yöntemleri ve malzemesi iki amaca da hizmet etmekteydi.

Kültürel propaganda, Osmanlı Devleti'nde mevcut bulunan Fransız dinî ve laik kültürel kurumlarının faaliyetlerinin yanı sıra, Fransızca edebiyat eserlerinin, Fransa'nın kültürel ve ekonomik gücünü anlatan belgesel türü filmlerin, kitapların ve fotoğrafların dağıtılması ile Fransa'nın ekonomik gücünü ve çıkarlarını tanıtan kişilere verdirilen konferanslardan oluşmaktaydı. Kamuoyunun hem savaş esnasında hem de savaştan sonra Fransa'nın ve müttefiklerinin "haklı davasına" kazanılması işi ise, kültürel propagandanın desteğinde, basın aracılığıyla yürütülmüştür. Burada süreç iki taraflı işlemiş, propagandanın haberleri çarpıtma, kullanışlı olanları öne çıkarma özelliğinin yanında, sansür de bolca devreye sokulmuştur. Fransa'nın ekonomik çıkarlarının korunmasında ise daha çok kitap ve konferanslardan yararlanılmakla birlikte, Almanların Fransız sanayisinin ulaştığı teknolojik seviye ve Fransız sanayi ürünlerine yönelik istihbarat faaliyetlerine karşı sürekli bir karşı- istihbarat faaliyeti yürütülmüştür.

Osmanlı-Fransız ilişkilerinin Fransa Karılı I. François ve Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar uzanan köklü bir tarihi bulunmaktaydı. Kapitülasyonlar, Fransa'nın Katolikleri dinî himayesi ve imzalanan pek çok ticaret anlaşması bu ilişkilerin omurgasını oluşturmuyordu. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı ile birlikte bu köklü dostluk derin yaralar aldı. Savaş döneminde, Fransa'ya ait olanlar dahil, bütün yabancı kurumlar kapatılmıştı; fakat mütarekeden sonra savaştan önceki duruma geri dönüldü.²⁹ Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde bulunan dinî ve kültürel kurumları, bütün Batılı ülkelerin sahip olduğu bu tür kurumların sayısından açık ara fazlaydı. Dolayısıyla, Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran Mondros Mütarekesi imzalandığında, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda yürütmüş olduğu kültürel siyasetin alt yapısı zaten mevcuttu. Fransa için yapılması gereken şey, bu alt yapının imkanlarını savaş şartlarına göre düzenleyip yürürlüğe sokmaktan ibaretti.

Fransa 1918 yılından, Ankara Anlaşması'nın imzalanacağı 1921 yılına kadar sürecek olan işgal döneminde yine en iyi bildiği yöneteme ağırlık verecek ve kültürel propagandayı öne çıkaracaktır.³⁰ Bunun kanıtlarından birini, 1918

²⁹ Müzehher Yamaç, "Lozan Barış Antlaşması ve Fransız Okulları" *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedi Lozan Barış Antlaşması 100. Yılı*, ed. Behçet Kemal Yeşilbursa, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 463.

³⁰ 1921 tarihli Ankara Anlaşması sonrasında geçen dönemde, Fransa ile güney cephesinde yaşanan savaşın ve Fransa'nın işgal güçleri safında yer almasının Fransız okulları üzerindeki etkisi olumsuz olmuştur. Bk. Yamaç, *age.* s. 463.

yılında Fransa'nın Mezopotamya konsolosunun, Dışişleri Bakanı S. Pichon'a gönderdiği bir yazıda görmekteyiz.³¹ Konsolos, Bakan'dan Fransa'nın ve müttefiklerinin çıkarlarına hizmet edecek yayınların konsolosluk adresine gönderilmesi için, konsolosluğun adresinin, Fransa'da bulunan ve kitap, broşür gibi yayınları göndermekle görevli olan yayınevlerine verilmesini talep eder. Konsolos bunların dağıtılması konusunda kendilerine Basralı olan Antoine Pehlevan isminde bir gencin yardım edeceğini söyler. İnceleyeceğimiz belgelerde de göreceğimiz gibi hem İstanbul'dan hem de diğer bütün bölgelerden dışişleri bakanlığına gerekli materyalin gönderilmesi konusunda istekler yağmaktadır. Fakat Fransa, Osmanlı Devleti içinde kullandığı propaganda malzemelerinin dağıtımında farklı kişi ve kurumlardan yararlanacaktır. Fransa için asıl sorun ise, bu türden basılı materyalin Osmanlı topraklarına ulaştırılmasının yarattığı maliyetti.

Sonuçta, 23 Mart 1919 tarihinde, yani neredeyse tam bir yıl sonra Fransa'nın Mezopotamya Konsolosu Honoré Roux,³² dışişleri bakanlığına gönderdiği yazıda önceki talebinin yerine getirilmesindeki zafiyetlerle ilgili hoşnutsuzluğunu ifade eder. Roux, konsolosluğuna pek çok kez posta ya da telgrafla bütün yayınların ve broşürlerin gönderilmesini istediğini, bunun önemli olduğunu, çünkü yabancıların zihninde Fransa'nın davasına bu şekilde büyük hizmette bulunulacağını, Fransızcanın bölgede yaygın bir şekilde konuşulduğunu, bu sayede Fransız fikirlerinin kolayca yayılabileceğini belirtir; fakat bir konuda da üzüntüsünü dile getirir ve der ki "*nedenini bilmediğim bir şekilde, başarısının göz ardı edilemeyeceği 'Le Panorama' gazetesi dışında, isteklerimizin olumlu olarak değerlendirilmediğini görmekteyim.*"³³

Bu belgeden de anlaşılacağı gibi, Fransa'nın yayın yoluyla propaganda yapılması konusunda savaşın başından itibaren organizasyonla ilgili bazı aksaklıklar yaşadığı görülmektedir. Fransa, aslında, propagandadan sorumlu

³¹ Centre des Archives Diplomatiques de La Courneuve, FRMAE, Fransa'nın Mezopotamya Başkonsolosluğu. 51 CPCOM/341 3. 25. 5 Nisan 1918.

³² Honoré Roux, Fransa'nın Mezopotamya'daki Konsolosu: Mayıs 1917'de müdür ve ardından Mezopotamya'daki Fransız konsolosu olarak atanan Honoré Roux, Ağustos 1917'de Basra'ya gelir; Bakanlık 30 Haziran 1919'da Basra kaçırlaryasını kapatmaya karar verince Şubat 1919'da Bağdat'a gider (Fransa'nın Basra'daki çıkarları Belçika konsolosuna emanet edilmişti). Roux ve iki halefinin tekrarlanan talepleri üzerine Basra temsilciliği 1922 başında yeniden açılır. Basra Konsolosluğu ile ilgili 1781-1927 tarihleri arasını kapsayan belgeler, Nantes'da bulunan diplomatik arşivlerde (*centre des archives diplomatiques de Nantes*) Cote/Cotes extrêmes: 74PO/1/1-10 (Cote de commande) yer numarası ile bulunabilir. ("Consulat de France à Bassora") <https://archivesdiplomatiques.diplomatique.gouv.fr/ark:/14366/pbk65djmr12>. Erişim tarihi. 15 Ağustos 2024).

³³ FRMAE, 51CPCOM/341. 3. 20 23 Mart 1919.

birimlerinin organizasyonunu mütareke döneminin başlarında henüz tamamlamıştır. Bu durumun altında, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan kültür kurumlarına yönelik aşırı güveninin yattığı düşünülebilir. Fakat İstanbul'daki Yüksek Komiserliğin öncülüğünde özellikle basın yoluyla propaganda konusunda önemli adımlar atılacaktır.

Fransa'nın kültürel politikasının en önemli araçlarından biri Fransız okullarıdır. Bu okullar genellikle Katolik misyonerlerin açtıkları okullardı ve faaliyetlerine Katolik misyonların kontrolü altında devam etmekle birlikte özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta İstanbul olmak üzere Osmanlı İmparatorluğunda Fransız kültürünün yayılmasında önde gelen kurumlar haline geldiler.³⁴ Fransa mütareke döneminde de Fransız misyonlarına ait okullar sayesinde sahip olduğu kültürel diplomasi politikasını sürdürmek istemiştir.³⁵ Fakat Galatasaray Lisesi de Fransızca öğrenim yaptığı için Fransa'nın önem verdiği okulların başında gelmekteydi.³⁶ Mütareke döneminde, 1919 yılında dönemin Sadrazamı Galatasaray Lisesi'ni ziyaret eder ve İstanbul'da bulunan Havas haber ajansı muhabiri Mothu, bu ziyareti haber haline getirir. Sadrazamın ismi belgede zikredilmemekle birlikte, belgenin tarihinden bu sadrazamın Damat Ferit olduğu anlaşılmaktadır.

Sadrazam yanında oğlu Sami Bey,³⁷ Eğitim Nazırı Ali Kemal Bey ve Eğitim Nazırlığı Müsteşarı olduğu halde Galatasaray Lisesi'ni ziyaret eder. Okul Müdürü olan Arif Bey ve Müdür Yardımcısı Blanchong Eyoures tarafından karşılanırlar. Sadrazam öğrencilere hitabında, 4 yıl süren savaş boyunca okulu ayakta tutmak için bütün çabayı gösterdiklerini belirtir. Bu kadar sıcak karşılanacağını beklemediğini ifade eden Sadrazam, eli boş geldiğini fakat Zat-ı Şahaneleri'nin kendisini selamlarını iletmekle görevlendirdiğini; bunun da hem öğrenciler hem de okul yönetimi için en büyük hediye olduğunu ifade ettikten sonra şu sözleri sarf eder: "*Bu kurum her zaman aramızda Fransız medeniyetinin ruhunu yaymaya hizmet etmiştir, eski hocalarınız, eski arkadaşlarınızda Fransa sevgisini*

³⁴ Bk. Hasan Berke Dilan, *Türk – Fransız İlişkilerinde Saint - Benoit Lisesi'nin Misyonu*, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Edirne, 2001, s. 91.

³⁵ Müzehher Yamaç, "Lozan Barış Antlaşması ve Fransız Okulları." *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedi Lozan Barış Antlaşması 100. Yıl*, ed. Behçet Kemal YEŞİLBURSA, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 463.

³⁶ Bu konuda bk. Yamaç. *age.* s. 461- 462.

³⁷ Necip Paşa ile evli olan Mediha Sultan'ın bir çocukları olur ve ismini Abdurrahman Sami koyarlar. Necip Paşa'nın ölümünden sonra, Mediha Sultan Mehmed Ferid Bey ile evlenir. Çiftin çocukları olmamıştır. Bu durumda, belgede ismi geçen Sami Bey, Damat Ferid'in üvey oğlu Sami Bey olmalıdır; bk. Özge Kahya, *Sultan Abdülmecid'in Kızı Mediha Sultan'ın Hayatı : (1856-1928)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.

uyandırdılar; şimdiki hocalarımızın da sizde bir yandan vatan aşkının doğmasına gayret ederken, diğer yandan aynı şekilde size Fransa'yı sevdirmeye gayret ettiklerini umuyorum."

Fransa'da yıllarca kaldığını ve siyasi kariyerinin en güzel yıllarını orada geçirdiğini ifade eden Sadrazam titreyen bir sesle konuşmasını yaparken, Fransa sözcüğünü her telaffuzunda büyük bir heyecan yaşamıştır. Bu durum, Fransızca öğrenimi seven ve o okulda nesillerce Fransızca öğrenim yapıldığını bilen öğrencileri de heyecanlandırmıştır.³⁸ Kültür kurumlarına ve Fransızcanın yayılmasına büyük önem veren Fransız devleti için bu tür ziyaretler Fransız kültürünün yayılması açısından bulunmaz fırsatlardır. Dolayısıyla Fransız gazeteleri için geçilen bu haber, mütareke döneminde de nüfuzunu korumaya çalışan Fransa'nın kültürel propagandaya verdiği önemi çok güzel bir şekilde resmetmektedir.

Fransa, kültürel siyasetin bir parçası olan yayıncılık faaliyetlerinden de propaganda amaçlı yararlanmayı düşünmüştür. Fransa'daki bazı yayınevlerince basılan eserlerin Osmanlı Devleti coğrafyasında ücretsiz olarak dağıtılması bu planın en önemli unsurunu teşkil etmektedir. 5 Eylül 1919 tarihli belgede, Propaganda Komiserliği'nin Baş Sekreteri, Dışişleri Bakanlığı'ndan, Paris'te bulunan Kütüphane ve Yayınlar Genel Ajansı'nın Suriye'nin değişik şehirlerinde Fransız kitapevlerinin şubelerini açmayı planladığını ve bu nedenle bu ajansın göndereceği 10 ton civarında klasik ve çağdaş eserin gemilerle ücretsiz taşınmasının mümkün olup olmadığının incelenmesini ister. Dışişleri Bakanı'na, sizin araya girmenizle Savaş Bakanı bu isteğe onay verdi diyerek bu işin propaganda için sağladığı yararların büyük olduğunu belirtir. Ayrıca Paris-Marsilya arasında bu kitapların ücretsiz gönderimi için demiryolları şirketi nezdinde müdahalede bulunmasını talep eder.³⁹

Basra Konsolosu'nun bahsettiği Antoine Pehlevan gibi bireylerden yararlanılması, Fransız propaganda malzemelerinin dağıtılmasında belki sınırlı çabalar olarak görülebilir; fakat dinî kurumların yöneticileri ve çalışanları olan erkek ve kadın misyonerlerin bu yöndeki çabaları hiç şüphesiz daha etkili olmuştur. Çünkü propaganda malzemelerini hazırlamak ve göndermek kadar bunları hedef kitleye ulaştırmak da çok büyük önem arz etmekteydi. Bu konudaki en güzel örneğe Fransa'nın İzmir Başkonsolosu'nun 29 Mart 1919 tarihinde Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderdiği yazıda rastlıyoruz. İzmir'deki erkek ve kız Fransız okullarının yöneticileri ve üstleri, istinasız bir şekilde, İzmir'deki Fransız Başkonsolosu'na, öğrencileri ya da doğrudan kendileri aracılığıyla İzmir'de Fransa'nın savaş propagandasına yönelik yayınlarını

³⁸ FRMAE, 51CPCOM/341. 3. A-L E= 322=3 (25 Nisan 1919).

³⁹ FRMAE, 51CPCOM/341. 3 (5 Eylül 1919).

dağıtmanın faydalarından bahsetmişlerdir. Dışişleri Bakanı'na bu durumu aktaran Başkonsolos sonra da Osmanlı toplumu üzerinde 4 yıldan beri Alman propagandasının etkili olduğunu ve bu nedenle, halkın askerî harekâtların nasıl geliştiğini, ittifak kuvvetlerinin nasıl sürekli galibiyet kazanarak zaferi elde ettiklerini bilmediklerini ve bu konuda düşmanları tarafından yanlış ya da yanlış haberlerin yayıldığını belirtir yazısında. Bu konudaki açıkları kapatmanın üzerlerine düşen bir görev olduğunu ve bunu hızlıca yapmaları gerektiğini de ekler. Bu konuda kullanılacak yöntemleri ise savaşa dair filmlerin (cinematografi), konferansların, kitapların, broşürlerin, resimli gazetelerin kullanılması olarak sıraladıktan sonra, gerçek bir etki yaratabilmek amacıyla, hazırlanan propaganda yayınlarından birkaç sandık gönderilmesini bakandan acilen ister ve “*savaşta tarafsız kalan ülkelerde bunlar bol bol dağıtılmasına rağmen bir etkileri olmamaktadır. Halbuki asıl burada (İzmir’de) gerçek bir etkileri olacaktır*” diye belirtir.⁴⁰

Paris’te bulunan Enformasyon ve Propaganda Genel Komiserliği, Fransız Dışişleri Bakanlığı’na 16 Mayıs 1919 tarihinde gönderdiği yazıda İzmir Başkonsolosu’nun istediği propaganda filmlerinin İzmir’e gidecek olan Papaz Lassailly’e teslim edildiğini belirtir. Bu filmlerin isimleri şunlardır: Fransa’nın Askerî Gücü (*La Puissance Militaire de la France*); Fransızların Metz’e Girişleri (*L’Entrée des Français a Metz*); Fransız Kiliselerinin Şehidi (*Le Martyre des Eglises de France*)

Propaganda Komiserliği, İzmir’deki Başkonsolosluğa üç yeni film daha göndereceğini yazar. Bu filmler ise; Üç Aile (*Trois Familles*); Savaşta Fransız Piyadesi (*Infanterie Française Dans La Bataille*); Savaş Esnasında Fransa’nın Çocukları (*Les Enfants de France Pendant la Guerre*) başlıklarını taşımaktadırlar.⁴¹

Fransa’nın propaganda faaliyetlerini desteklemek amacıyla Katolik bir grup tarafından çıkarılan *Bulletin de propagande française à l’étranger* (Fransa’nın Yurtdışı Propaganda Bülteni) isimli dergide Ernest Charles isimli yazar, bu filmlerden Paris’te askerlere izlettirilen Fransa’nın Askerî Gücü (*La Puissance Militaire de la France*) isimli film hakkında şu ifadeleri kullanır:⁴²

“Bu sinema gösteriminde daha önce görülmemiş bir film izletildi. Bu film, ordunun sinema hizmetleri tarafından hazırlanmış olup konusu Fransa’nın askerî gücüdür. Bu harika bir şey. Fransa’nın gerçekleştirdiği muazzam çabayı göstermek için her zaman haklı bir neden vardır. Bu bir belgesel filmidir; ne ahlaki ders vermek amacı taşır ne de doğrudan bir eğitim

⁴⁰ FRMAE, 51CPCOM/341. 3 (29 Mart 1919).

⁴¹ FRMAE, 51CPCOM/341. 3. E. 322.3 (16 Mayıs 1919).

⁴² Charles Ernest, *Bulletin de propagande française à l’étranger*, 15 Mayıs -15 Haziran 1918, Paris, s. 80.

veya öğretim işlevi görür ... Bu bilgilendirme filmi, çok etkili bir şekilde propaganda sineması olarak hizmet edebilir.”

Fakat İstanbul'daki Yüksek Komiser Defrance bu filmleri daha çok savaş esnasında Fransız halkının moralini ve coşkusunu yükseltmeye yönelik propaganda filmleri olarak değerlendirecek ve inceleyeceğimiz belgede göreceğimiz gibi, Osmanlı Devleti'ndeki Fransız propagandası için uygun olmadığı görüşünü beyan edecektir.

Fransızlar ülkelerinin parçalanmasına karşı çıkan Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'nu 1914'de Almanya'nın yanında savaşa sokan İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından manipüle edildiğine inanmaktadırlar.⁴³ Mütareke döneminde de İttihat ve Terakki Partisi'ne yönelik karalayıcı ve küçük düşürücü propaganda faaliyetlerine devam etmekte isteklidirler. Bu nedenle ülke içinde kitaplar vasıtasıyla yaptıkları siyasi propaganda, sadece Fransız kültürünü tanıtan klasik ve çağdaş eserlerin dağıtılmasından ibaret olmamıştır. Bu konuda Fransız diplomatik arşivlerinde tartışmalı bir isim hakkında ilginç bir belge bulunmaktadır.

Fransa'nın Berlin Büyükelçiliği'nden 2 Haziran 1920 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda maslahatgüzar, elçiliğe düzenli olarak bilgi sağlayan (muhabir) Mehmed Zeki Bey'in⁴⁴ Jön Türkler'e karşı hazırladığı ve “Alman Cumhuriyeti'nin Misafiri Olan Yağmacılar ve Katiller” (*Pillards et Assassins botes de la Republique Allemande*) başlığını taşıyan bir kitabın planını kendisine getirdiğini; bu kitapta Komite'nin şeflerinin savaş esnasındaki suçlarını ve ihtilaslarını ve ayrıca halen izledikleri “panislamist” entrikaları ifşa ettiğini

⁴³ Le Lannou, agm., s. 191.

⁴⁴ *Mehmed Zeki Bey*, Osmanlı'nın çözülüşü ve Cumhuriyet'in kuruluşu arasındaki dönemde Türk basınında yer almış çok dilli, çok kimlikli ve hareketli bir gazetecidir; bk. Ahmet Asker, "Erken Cumhuriyet Döneminde Siyaset-Ticaret-Medya Üçgeninde Bir Gazeteci: Mehmed Zeki Bey", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 32, no. 94, 2016, s. 49. Mehmed Zeki Bey, savaş sırasında Jön Türk-Almanya taraftarı yayın faaliyetleri yürütmüş ve gazetelerini Almanya'nın Cihad politikasının propaganda aracı olarak kullanmıştır. Bir soruşturma sonrasında sınır dışı edilmiş, Berlin'de sosyal demokrat bir duruş sergilemiştir. Orada İttihat ve Terakki mensubu subayları suçlayan bir kitap yazmıştır; bk. Asker, agm. s. 53. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'ye dönen Mehmet Zeki Bey, 1924'te Almanya'daki sanayi firmalarını ziyaret ederek Türkiye'de yatırım imkânları konusunda Alman sanayicileri bilgilendirmeye çalışmış ve TUCO adlı bir şirket kurmuştur (Asker, agm. s. 59-60). Ancak İstanbul'daki Alman kolonisi Tötonya kulübü üyeleri tarafından hazırlanan olumsuz bir rapor nedeniyle Mehmet Zeki Bey zor durumda kalmıştır: “*Mehmed Zeki'den; Türkiye ve Avrupa'da (özellikle Alman çevrelerde) hiç sevilmeyen, güvenilmez bir şahsiyet olarak bahsedilmekte ve tehlikeli bir dil cambazı ve batta dolandırıcı olduğundan dolayı kendisinden uzak durulmasının en isabetli davranış olacağı tavsiye edilmektedir*” bk. Asker, agm. s. 64. Bu durum akla Almanların Mütareke Dönemi'nde, yukarıda alıntılarladığımız belgenin de ortaya koyduğu gibi, onun Fransızlarla iş birliği yaptığını bildiklerini getirmektedir.

belirtmiştir. Bu kitabın üç (kalın) cilt olması planlanmaktadır. Maslahatgüzar, kitabın Mehmed Zeki Bey'in planladığı içindekiler bölümünü de ekler yazısına. Kitap Almanca yayınlanacaktır⁴⁵ fakat Kuzey Afrika'da ve Türkiye'de Fransız propagandasına hizmet edeceği değerlendirilirse Fransızca baskısı da düşünülmektedir. Maslahatgüzara göre, Mehmed Zeki Bey'in aslında kitabı Almanca bastırmak için bile parası yoktur ve neredeyse tamamen Fransız devletinin sağlayacağı fona güvenmektedir. Maslahatgüzar, eğer ilgili departman bu zahmete değeceğine karar verirse, Mehmed Zeki Bey'e birkaç bin mark avans vereceğini belirtir. Böylece Mehmed Zeki Bey bir yazı makinesi satın alabilecek, bir sekreter tutabilecek ve daha net bir fikre sahip olup daha iyi bir karar verecekleri şekilde kitabın taslağını hazırlayıp kendilerine sunacaktır. Maslahatgüzar bu konuda bakanlığın talimatlarını beklediğini yazarak bitirir yazısını. Görüldüğü gibi Fransa Osmanlı'daki propagandası için aynı zamanda yerli siyasetçi ve yazarlardan da yararlanmaktadır. İttihat ve Terakki karşıtları da bu konuda en verimli kişiler olarak görülmektedir.

Fransa'nın kültürel siyasetinin bir parçası olarak kültürel eserler ve kitaplar vasıtasıyla yaptığı propaganda kadar önemli diğer bir propaganda yöntemi de basını kullanarak yaptığı propaganda olmuştur. İstanbul'da bulunan Fransız Yüksek Komiserliği basın yoluyla yapılan propagandada önemli bir rol üstlenmiştir. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği siyasi danışmanı Jacques Duparc⁴⁶ 22 Ocak 1919 tarihinde Dışişleri Bakanı Pichon'a bir yazı gönderir. Bu yazının konusu İstanbul'da Havas Haber Ajansı'na bağlı bir büronun kurulması gerekliliğidir. Bu büronun temel amacı Fransız nüfuzunun artmasına neden olabilecek bilgileri yaymak olacaktır. Duparc, Dışişleri Bakanı'na gönderdiği yazısında, İstanbul'un yurtdışından gelen haberler konusunda çok kötü durumda olduğunu, her türlü dedikoduya yol açacak haberlerin ortada dolaştığını belirttikten sonra, Osmanlı kamuoyunun Avrupa'da olan bitenler konusunda bilgilendirilmesi ve Fransa'nın çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesi amacıyla bir haber ajansı kurulmasının Fransa'nın çıkarlarına olacağını ifade eder. Osmanlı ile olan savaş hali hala devam ettiği için şahısların yurtdışı ile telgraf görüşmesi yapmalarının yasak olduğunu, bu nedenle bu türden bir kuruluşun zorluklarla karşılaşacağına dikkat çeken Duparc, bu olumsuzluğun üstesinden

⁴⁵ Bu kitap Almanca olarak yayınlanmıştır. Fransızca baskısı hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte muhtemelen yapılmamıştır; bk. Asker, agm. s. 53, 2. Dipnot.

⁴⁶ 4 Mart 1897'de Paris'te doğan ve 2 Ağustos 1966'da yine Paris'te hayatını kaybeden Jacques Fouques Duparc, babasının izinden giderek 1921'de Dışişleri Bakanlığı'na girmişti. Hem bakanlıkta hem de büyükelçiliklerde önemli görevlerde bulunmuştu. 1947'de Fransa Büyükelçisi unvanına yükseltilmiş, İtalya Cumhuriyeti nezdinde Fransa'yı temsil etmek üzere seçilmişti: Bk. La Société Mauzéenne Histoire et Généalogie (SMHG). (<https://histoiregenamauze.fr/?view=article&id=201;jacques-fouques-duparc-ambassadeur-de-france-et-mauzeen&catid=34:bulletin-numero-12>). (Erişim tarihi: 21 Eylül 2024).

gelebilmek için, Yüksek Komiserliğe en azından günde bir defa, Fransız nüfuzunu geliştirmeye yatkın gazetelerde yayınlanmak üzere, telgraf kanalıyla bilgilerin gönderilmesini isteyip bu şekilde olursa, bir ajansa telgraf hatlarını kullanma hakkı vermelerine gerek kalmayacağını da ifade ettikten sonra, “böylelikle hem İstanbul halkı hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun geneli için, onların bilmesinde çıkarımıza olacak bilgileri sağlamış olacağız” diye ekler.⁴⁷

Duparc, İngiliz Yüksek Komiserliği'nin de bu yöntemi düşündüğünü belirtir; çünkü İstanbul'daki İngiliz meslektaş, hükûmetine bu konuda ısrar ettiğini söylemiştir kendisine. “Ama eğer ekselansları bir haber ajansının İstanbul'da bir şube açması görüşündeyse” diye ilave eder Duparc ve İstanbul'daki Havas ajansı bürosunun başına Havas muhabiri olan Mösyö Mothu'yu önerir; çünkü Mösyö Mothu da İstanbul'da Havas'ın bir büro kurmasını istemektedir.⁴⁸ Bundan böyle İstanbul'da Fransa'nın basın yoluyla yaptığı propagandanın önemli isimlerinden biri olacaktır Mösyö Mothu. Fakat yukarıda değinildiği gibi basın yoluyla propaganda iki yönlü bir faaliyettir. Bir yönünü seçilen ya da uydurulan haberlerin propaganda amaçlı yayılması oluştururken, diğer yönünü de istenmeyen haberlerin sansürlenmesi oluşturmaktadır. Örneğin, 8 Kasım 1920 tarihinde Ordu Kurmay Başkanlığı, Konsey Başkanlığı ve Dışişleri Başkanlığı gibi birimlerine 23 Ekim tarihli *Humanité* gazetesindeki makalelerin Fransa'nın hem manevi değerlerine hem de prestijine yönelik olarak zararlı görüldükleri için posta servisine gelen nüshaların imha edilmesi emrini bir telgrafla bildirir.⁴⁹

Fransa'nın mütareke döneminde yürüttüğü propaganda faaliyetleri Yüksek Komiserliğin ve İşgal ordusu karargahının İstanbul'da bulunması nedeniyle İstanbul merkezli bir faaliyet gibi görünmektedir, fakat Yüksek Komiserliğin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde temsilcileri vardır ve Kafkasya'da bir Fransız ordusu bulunmaktadır. Trabzon'daki Yüksek Komiserlik temsilcisi Kafkaslarda bulunan Fransız askerî gücünün komutanı Albay Chardigny'nin kendisine dışişleri bakanına iletmek üzere bir ricada bulunduğunu; basın bilgilerinin, Fransız gazetelerinin ve orduya ait fotoğraf ve filmlerin gönderilmesinin Fransız propagandası için çok faydalı olacağını belirttiğini ifade eder.

Albay Chardigny'ye göre ciddi bilgilerin yokluğu ülkede (Osmanlı) düzenin ve huzurun sağlanmasına zarar verecek yanlış bilgilerin yayılmasına neden olmaktadır ve Chardigny, Trabzon'daki yüksek komiserlik temsilcisinden, savaştan önceki ticaretinin ve prestijinin çok iyi durumda olduğu Fransa'yı, özellikle İngiliz işgalinden sonra, Kafkaslarda tanıtmakta büyük çıkarları

⁴⁷ FRMAE, 51CPCOM/341. 3. 45 22 Ocak 1919.

⁴⁸ FRMAE, *age*.

⁴⁹ FRMAE, 51CPCOM/341. 3. 1690 (8 Kasım 1920).

olduğunun dışişleri bakanlığına bildirilmesini ister. Aynı şeyler Türkiye'nin bütün sınır vilayetleri için geçerlidir. Chardigny'e göre, yalan haberler Fransa'nın ve müttefiklerinin bütün bölgedeki ticaretine zarar vermektedir; bu nedenle, Fransa'yı daha iyi tanıtmakta büyük kazanç bulunmaktadır. Bunları ifade ettikten sonra, Trabzon'daki yüksek komiserlik temsilcisi, Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan kendilerine ve Tiflis'e basın bilgilendirme notlarının ve filmlerin gönderilmesini ister.⁵⁰

Bu arada, Fransız hükûmeti 1919 yılının haziran ayında mütareke döneminde yürütülecek propaganda faaliyetleri ile ilgili bazı düzenlemeler yapar. Bundan böyle propaganda eserlerinin ve filmlerinin dağıtımını sadece Genelkurmay yapacaktır. İstanbul'daki Yüksek Komiser Albert Jules Defrance⁵¹ dışişleri bakanlığına gönderdiği telgrafta bu konuda artık kendilerine müracaat edilmemesini ister ve son gönderilen filmlerde (yukarıda isimleri verilenler) ele alınan konuların Osmanlı toplumunda bir etkiye sahip olmayacağını; İstanbul'da sarf edecekleri çabanın Fransızca, Arapça ve Türkçe yazılmış, Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu ve İslam arasındaki ilişkileri ele alan yayınlara yönelik olması gerektiğini bildirir. Filmlerin ise, Afrika'daki Fransız kolonileri ile ilgili olmasının özellikle daha iyi karşılanacağını düşündüğünü yazar. Ayrıca kendisinin siyasi propaganda ile ilgilendiğini, özellikle de basın yoluyla siyasi propaganda ile ilgilendiğini; bu yüzden Yüksek Komiserliği propaganda koleksiyonlarının (makaleler vs.) alıcıları arasına eklemelerini istedikten sonra, Leroux yayınevinin kataloğunu ve aynı şekilde Fransız- Türk ilişkileri ile ilgili eserlerin bibliyografik listesini ivedi bir şekilde göndermelerini yazar.⁵²

⁵⁰ FRMAE, 51CPCOM/341. 3. 12 (20 Mart 1919).

⁵¹ 2 Nisan 1860'ta doğan Albert-Jules Defrance, iki yıllık hukuk eğitiminin ardından, 5 Aralık 1880'de diplomasi kariyerine hazırlık amacıyla Siyasi Direktörlük çalışmalarına katılmaya kabul edilmiştir. Sırasıyla şu görevlerde bulunmuştur. Doğu ve özellikle Osmanlı coğrafyası uzmanlığına sahip olan Defrance 1 Şubat 1882'de Berlin'de ataşe, 28 Şubat 1885'te İstanbul'da sekreter, 2 Şubat - 28 Mayıs 1906 tarihleri arasında Girit adasının yönetiminde yapılacak reformları incelemekle görevli komisyon üyesi, 23 Ocak ve 28 Aralık 1907 tarihlerinde önce Siyasi Direktörlük, ardından Levant Direktörlüğü'nde müdür yardımcısı, 1 Haziran 1910'da Kahire'de ajans ve başkonsolosluk sorumlusu görevlerinde bulunduktan sonra, 6 Ocak 1919'da kısa bir Brüksel ziyaretinin ardından, Doğu meselelerinde sahip olduğu bilgi nedeniyle İstanbul'a yüksek komiser olarak atanmıştır. 23 Kasım 1920'de Madrid'de büyükelçi olmuş ve 1924 yılında emekliye ayrılmıştır. Defrance'a ait 1906 – 1923 yılları arasını kapsayan belgeler La Courneuve'de bulunan diplomatik arşivlerde, 56 PAAP (Cote de commande) yer numarası ile bulunabilir; bk. "Papiers Albert DEFANCE (1860-1936)", <https://archivesdiplomatiques.diplomatique.gouv.fr/ark:/14366/57vjgbkt8lmq>, (Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2024)

⁵² FRMAE, 51CPCOM/341. 3. 979 (1 Haziran 1919).

Yine, 1919 yılının haziran ayında Propaganda Servisi Genel Komiserliği Dışişleri Bakanı Pichon'a Türkiye'de yapılacak Fransız propagandasının organizasyonu ile ilgili bir telgraf gönderir. Buna göre, Fransız Yüksek Komiserliği ve Başkomutanlık arasında yapılan anlaşma sonrasında, mütareke döneminde İstanbul'da propagandanın organizasyonu şöyle olacaktır:

1. Siyasi propaganda sorumluluğu Yüksek Komiser Defrance'a verilmiştir.

2. Filmlerle, resimlerle, afişlerle, kitaplarla, gravürlerle, fotoğraflarla yapılacak olan propaganda ise General Franchet d'Esperey'nin sorumluluğundadır.

Siyasi propaganda konusunda, Defrance'ın isteği üzerine, Genel Komiserlik (Propaganda Genel Komiserliği) düzenli olarak ve eğer mümkünse her on beş günde bir Edmond Jaloux tarafından kaleme alınan makaleleri gönderecek ve Yüksek Komiserlik bunları İstanbul'da yayımlayabilecek gazetelere dağıtacaktır. General Franchet d'Esperey'nin sorumluluğunda olan propaganda konusunda ise Propaganda Genel Komiserliği, bütçesinin imkanları dahilinde, Genel Kurmay Başkanlığı tarafından yapılan farklı önerileri yürürlüğe koymuştur. 10.000 F tutarında bir harcamayı ön gören bu proje Doğu üzerine belgesel niteliğindeki serileri, filmleri, gravürleri, afişleri, fotoğraf albümlerini göndermeyi ve belli sayıda günlük gazete aboneliği içermektedir. Ayrıca, az sayıda gönderinin dışında, bugüne kadar Doğu'da toplu bir projeye girilmediği belirtilmektedir.⁵³ Bu belgelerden de anlaşıldığı gibi savaş sonuçlanıp da mütareke dönemine girildiğinde Fransa işgal ettiği yerlerde tek yanlı, Fransa'yı öven ve öne çıkaran bir enformasyon propagandasına ihtiyaç duymuştur.

1921 yılına doğru Türkiye'de Millî Mücadele artık etkisini çoktan hissettirir hale gelmiş ve Anadolu'daki Millî Hükûmet, başta Fransızlar olmak üzere, işgal güçleri tarafından muhatap alınan yegâne merkez olarak görülmeye başlanmıştır. Fransızlar, bu süreçte artık Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının önderliğinde sürdürülen millî mücadelenin varacağı yeri görmüşlerdir ve yeni kurulacak olan devletle ilişkilerinde ön almak istemişlerdir. Zaten Anadolu'da da Kilikya dışında önemli bir asker varlıkları bulunmamaktaydı.

İstanbul'daki Yüksek Komiser Defrance, daha 29 Ağustos 1919 tarihinde, Fransız Dışişleri Bakanı'na gönderdiği gizlilik derecesi bulunan telgrafta, Genelkurmay Başkanlığının Türkiye'deki özel servislerinin faaliyetlerinin terhisler ve Anadolu'da komutanın İngilizlere verilmesinden sonra gittikçe azalmaya başladığını; Yüksek Komiserliğin bundan böyle Anadolu'da propagandayı aşamalı olarak bırakıp bir istihbarat servisi kurmak zorunda olduğunu; ayrıca, İngiltere'nin kamuoyu üzerindeki yoğun çabalarını dengelemek için özellikle basında, gecikmeksizin bir propaganda organizasyonu

⁵³ FRMAE, 51CPCOM/341. 3. E=322=3 (19 Haziran 1919)

yapılması gerektiğini belirtmiştir. Defrance, bu amaçla kendisinin tasarrufunda olmak üzere, propaganda faaliyeti kalemi altında her ay 10.000 F gönderilmesini de yazısına eklemeyi ihmal etmez.⁵⁴

Fransa, başlarda Türkiye'nin direncini ve Mustafa Kemal'in gücünü yanlış değerlendirmiştir. Ancak, Türkiye'nin bütünlüğünün Fransız ekonomik çıkarları için daha yararlı olduğunu anlamıştır. Bu nedenle, Ekim 1921'de Ankara Anlaşması'nı imzalamıştır.⁵⁵ Ankara Anlaşması, Türkiye ile Fransa arasındaki savaş durumuna son veren bir ön barış anlaşmasıydı. Bu anlaşma, kesin barış anlaşmasının Lozan'da iki yıl sonra yapılmasına kadar geçerli olacaktır.⁵⁶

Türkiye ile dostluğun yeniden kurulması, Fransa için Türkiye'deki çıkarlarının korunması olanağını sağlamıştır. Fransız basını, bu başarıyı olumlu şekilde yorumlamıştır.⁵⁷ Fransa ve Anadolu'daki Millî Hükûmet arasında yapılan barış anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle, artık Fransa ile var olan savaş şartları bitmiştir. Fransızlar Kilikya'yı boşaltacaklardır. Fransa bundan böyle kurulmakta olduğunu gördüğü yeni Türk Devleti ile olan ilişkilerinde ticari ve ekonomik çıkarlarını dikkate alarak, Fransa'nın ekonomik gücünü tanıtmaya yönelik faaliyetlere girişecektir. Bu kapsamda matbuatın yanında konferanslar da önemli bir işlev görecektir. 1922 yılında Fransa Kudüs, Bulgaristan, Yunanistan ve Mısır gibi eski Osmanlı coğrafyasında ekonomik ve kültürel gücünü tanıtmaya yönelik bir dizi konferanslar düzenler.⁵⁸ Suriye ve Türkiye de bu konferansların kapsamında bulunmaktadır. Bundan böyle Fransa'nın bölgedeki propagandası, savaş şartlarından çıkarak kültürel ve ekonomik bir boyuta taşınacaktır.

Sonuç

Fransa, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında Osmanlı topraklarını işgal etmiştir. Fransa'nın işgal döneminde Osmanlı Devleti'nde yürüttüğü propaganda faaliyetleri, kamuoyunu Fransa ve müttefikleri lehine yönlendirme amaçlı propaganda, Millî Güçleri karalayıcı propaganda, Fransa'nın ekonomik çıkarlarını korumaya yönelik propaganda ve kültürel propaganda olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir.

Mütareke Dönemi'nde Fransa, savaş sonrası koşullara uyumlu, hedefi daraltılmış yoğun bir propaganda yürütürken savaş öncesi kültürel araçlarından da vazgeçmemiştir. Kültürel diplomasi ve “*yumuşak güç*” anlayışıyla uluslararası

⁵⁴ FRMAE, 51CPCOM/341. 3 (29 Ağustos 1919).

⁵⁵ İsmail Soysal, “Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)”, *Belleten*, Sayı 47, 1983, s. 964

⁵⁶ agm. s. 966-967.

⁵⁷ agm. s. 967.

⁵⁸ FRMAE, 51CPCOM/341. 3. 42 (7 Haziran 1922).

imajını güçlendirmeye çalışan Fransa, Fransızca'yı ve kurumlarını bu amaçla kullanmış; ayrıca Orta Doğu'da Katoliklerin hamisi rolünü dış politikasının bir parçası haline getirmiştir. Fransa, Osmanlı topraklarındaki varlığını güçlendirmek ve Fransız kültürünün etkisini artırmak amacıyla, Fransız dinî ve laik kültürel kurumlarının faaliyetlerinden yararlanmıştır. Fransa'nın kültürel politikasının başlıca aracı Fransız okullarıydı. Katolik misyonların denetimindeki bu okullar, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'da Fransız kültürünün yayılmasında önemli rol oynadı. Mütareke döneminde de Fransa bu okullar üzerinden kültürel diplomasisini sürdürmek istemiş; Fransızca eğitim veren Galatasaray Lisesi ise özel önem verdiği kurumların başında gelmiştir. Ayrıca, Fransızca edebiyat eserleri, Fransa'nın kültürel ve ekonomik gücünü anlatan belgesel filmler, kitaplar ve fotoğraflar dağıtılmıştır. Kamuoyunun hem savaş esnasında hem de savaştan sonra Fransa ve müttefiklerinin "*baklı davasında*" kazanılması işi ise kültürel propagandanın desteğinde, basın aracılığıyla yürütülmüştür.

Fransa, basın yoluyla propaganda faaliyetlerini sürdürmek için bir haber ajansına ihtiyaç duymuştur. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği, Havas Haber Ajansı'na bağlı bir büro kurulmasını sağlayarak, Osmanlı kamuoyunu Fransa'nın çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi amaçlamıştır. Fransa, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına karşı çıkan Türklerin, Osmanlı İmparatorluğu'nu 1914'te Almanya'nın yanında savaşa sokan İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından manipüle edildiğine inanmaktaydı. Bu nedenle, mütareke döneminde de İttihat ve Terakki Partisi'ne yönelik karalayıcı ve küçük düşürücü propaganda faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak 1921 yılına gelindiğinde Fransa, Türkiye'nin direncini hafife almış olduğunun farkına varmıştır. Türkiye'nin bütünlüğünün çıkarlarına daha uygun olduğunu gören Fransa 1921 Ankara Anlaşması ile savaşı sonlandırmıştır. İkili ilişkilerde, sonraki dönemlerde ticari ve ekonomik çıkarların öne çıkmasıyla Fransa, Türkiye'de, ekonomik gücünü ve kapasitesini tanıtmının yanında, kültürel boyutu da ihmal etmeyen bir propaganda faaliyeti yürütmüştür.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve (La Courneuve Diplomatik Arşivler Merkezi), Paris, Fransa

Correspondance politique et commerciale Série E- Levant Turquie 1918-1940
51CPCOM - Propagande de la France (avril 1918-février 1928). 1918-1928.
(Siyasi ve Ticari Yazışmalar, Seri E – Levant (Doğu Akdeniz) Türkiye 1918 – 1940 51 CPCOM – Fransa'nın Propagandası (Nisan 1918 – Şubat 1928))

- FRMAE. 51CPCOM/341. 3. 979 1 Haziran 1919). (Yüksek Komiser Defrance'ın Dışışleri Bakanı'na gönderdiği telgraf.
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3 5 Eylül 1919). (Klasik ve modern eserlerin Suriye'nin farklı şehirlerine gönderilmesi hakkında).
- FRMAE. 51 CPCOM/341 5 NİSAN 1918. Basra Konsolosluğuna Fransa'daki yayınevleri tarafından kitap ve broşür gönderilmesi talebi
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3:42 7 Haziran 1922. Sam Levy tarafından düzenlenen konferanslar hakkında
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3:1690 8 Kasım 1920. Humanité Gazatesi'nin toplanıp imha edilmesi hakkında telgraf emri
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3 16 Mayıs 1919. Enformasyon ve Propaganda Komiserliği Tarafından Gönderilen Filmlerin Listesi
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3:E=322=3 19 Haziran 1919. Türkiye'de Fransız Propagandası hakkında
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3:12 20 Mart 1919. Kafkasya'da ve Türkiye'de Fransız propagandası hakkında Dışışleri Bakanı Pichon'a gönderilen yazı
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3:45 22 Ocak 1919 a. Duparc'ın Fransız Dışışleri Bakanlığı'na gönderdiği İstanbul'da bir haber merkezi kurulması gerekliliği konusundaki yazısı.
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3:45 22 Ocak 1919 b. Fransız Dışışleri Bakanı'na İstanbul'da bir Haber Ajansı kurulması hakkında
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3:20 23 Mart 1919. Fransız propagandası hakkında
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3 29 Ağustos 1919. İstanbul'daki Yüksek Komiser Defrance'ın 29 Ağustos 1919 tarihinde Fransız Dışışleri Bakanı'na gönderdiği gizli gizlilik derecesi bulunan telgraf
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3 29 Mart 1919. İzmir'e propaganda kitapları gönderilmesi hakkında
- FRMAE. 51CPCOM/341. 3:A-L E= 322=3 Gön. Tarihi: 25 Nisan 1919 Kabul Tarihi: 27 Nisan 1919. Havas muhabiri Mothu'nun gönderdiği haber hakkında telgraf

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

- ASKER Ahmet (2016) Erken Cumhuriyet Döneminde Siyaset-Ticaret-Medya Üçgeninde Bir Gazeteci: Mehmed Zeki Bey, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 32, Sayı 94, s. 49-93

- BARKER Stephen F. (1998) Education as a propaganda tool, *The Encyclopedia of propaganda*, ed. Robert COLE, Cilt 1, Sharpe Reference, New York.
- BURROWS Mathew (1986) 'Mission civilisatrice': French Cultural Policy in the Middle East, 1860-1914, *The Historical Journal*, Cilt 29, Sayı 1, s. 109- 135
- BOURLAND Luc (2021) *Mécanismes et manifestations de la diplomatie culturelle française près la Sublime Porte aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Université Grenoble Alpes, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- COUTARD Jérôme (2000) Presse, censure et propagande en 1914-1918: la construction d'une culture de guerre, *Bulletin d'histoire politique*, Cilt 8, Sayı 2-3, <https://www.erudit.org/fr/revues/bhp/2000-v8-n2-3-bhp04636/1060204ar/> (Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2024)
- DİLAN Hasan Berke (2001) *Türk – Fransız İlişkilerinde Saint- Benoit Lisesi'nin Misyonu*, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Edirne.
- ÈLLUL Jacques (1967) *Histoire de la propagande*, Presses Universitaires de France, Paris.
- ERNEST Charles (1918) *Bulletin de propagande française à l'étranger, 15 Mayıs -15 Haziran 1918*, Paris.
- KAHYA Özge (2012) *Sultan Abdülmecid'in kızı Mediha Sultan'ın hayatı: (1856-1928)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- LAFON Jacques (2022) Langue et pouvoir: les débuts de la diplomatie culturelle française, *Itinéraires de l'histoire du droit à la diplomatie culturelle et à l'histoire coloniale*, Open Edition Books, <https://books.openedition.org/psorbonne/103140>. (Erişim tarihi: 12 Şubat 2024)
- LE LANNOU Yves (1999) Gendarmes français en Cilicie (1918-1922), *CEMOTI*, Sayı 28, s. 187 – 206.
- LUTZ Ralph Haswell (1933) Studies of World War Propaganda, 1914-33, *The Journal of Modern History*, Cilt 5, Sayı 4, Aralık, s. 496 – 516,
- MULCAHY Kevin V. (2017) *Public culture, cultural identity, cultural policy : comparative perspectives*, Palgrave Macmillan, US.
- OLSON Gary A. (1988) Congregation for the Propagation of the Faith, *The Encyclopedia of propaganda*, Ed. Robert COLE, Cilt 1, Sharpe Reference, New York.
- SOYSAL İsmail (1983) Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984), *Belleten*, Sayı 47, s. 959-1044.

- WALLIN Christian ve MULL, Matthew (2013) Propaganda: A Tool of Strategic Influence, *American Security Project*, s. 1-9, <http://www.jstor.com/stable/resrep06038>. (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2024)
- WHITE O. ve DAUGHTON, J. P. (2012) *In God's Empire French Missionaries and the Modern World*, Oxford University Press, New York.
- YAMAÇ Müzehher (2013) Lozan Barış Antlaşması ve Fransız Okulları, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedi Lozan Barış Antlaşması 100. Yıl*, Ed. Behçet Kemal YEŞİLBURSA, Sentez Yayıncılık, Ankara, s. 458- 487

İnternet Kaynakları:

"Consulat de France à Bassora."

<https://archivesdiplomatiques.diplomatie.gouv.fr/ark:/14366/pbk65djmrcl2>. (Erişim tarihi: 15. 08. 2024)

La Société Mauzéenne Histoire et Généalogie (SMHG).

(<https://histoiregeneamauze.fr/?view=article&id=201;jacques-fouques-duparc-ambassadeur-de-france-et-mauzeen&catid=34:bulletin-numero-12>). (Erişim tarihi: 21. 09. 2024)

"Papiers Albert DEFRANCE (1860-1936)."

(<https://archivesdiplomatiques.diplomatie.gouv.fr/ark:/14366/57vjgbkt8lmq>). (Erişim tarihi: 15. 08. 2024)

"Propaganda", Ngram Viewer.

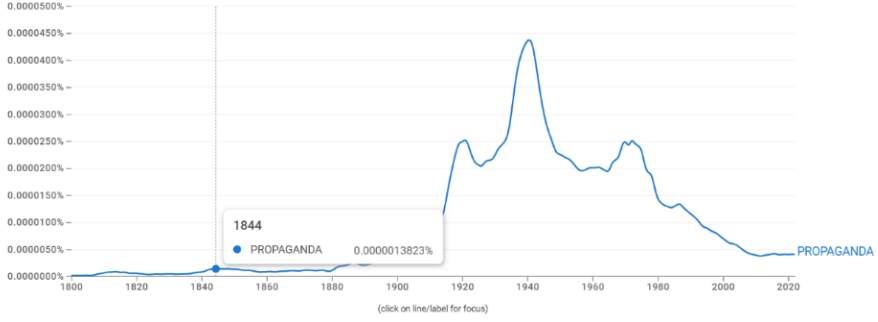
https://books.google.com/ngrams/graph?content=PROPAGANDA&year_start=1800&year_end=2022&corpus=en&smoothing=3 (Erişim tarihi: 15.11. 2024)

"Publicdiplomacy",

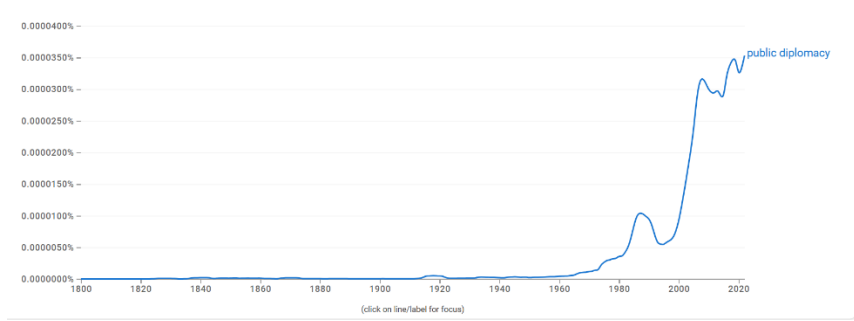
Ngram

Viewer.

https://books.google.com/ngrams/graph?content=public+diplomacy&year_start=1800&year_end=2022&corpus=en&smoothing=3. (Erişim tarihi: 16. 11. 2024)

Ekler

*Tablo 1- Propaganda kavramının yıllar içerisindeki kullanımı*⁵⁹



*Tablo 2 - Kamu diplomasisi kavramının yıllar içerisindeki kullanımı*⁶⁰

⁵⁹“Propaganda”, *Ngram* *Viewer*.
https://books.google.com/ngrams/graph?content=PROPAGANDA&year_start=1800&year_end=2022&corpus=en&smoothing=3 (Erişim tarihi: 15 Kasım 2024)

⁶⁰“Public diplomacy”, *Ngram* *Viewer*.
https://books.google.com/ngrams/graph?content=public+diplomacy&year_start=1800&year_end=2022&corpus=en&smoothing=3. (Erişim tarihi: 16 Kasım 2024)